

למלחמת תרבות

ם השאלה היא: "מלחמת תרבות?!" – התשובה המחויבת, הבלתי-נמנעת ושאינן כלל להעלות על הדעת אחרת, היא: "פשיטא, ודאי וכמובן! אף גם תיכף ומיד, אמנם, קדימה למלאכה – ובאמת, רבותי, היכן היינו כל אלו השנים עד עכשיו?"

כי מילא, הנחת-היסוד היא שתהליך הגאולה אמנם לא יכול היה לצאת משגרת-המסורת: שגרת-הציפייה צריכה היתה להישבר, כדי שהייעוד המצופה יוכל להתגשם וללכת. אולם, משעברנו מציפייה להגשמה, פרוצים משגרת המסורת ולחוץ, מיד חייבת היתה לבוא גם מין פריצת-מגן נוספת, מתוך הפריצה ומסביבה, כדי להחיות ולקיים לה [=להגשמה] מתוך המסורת את יעדיה הפנימיים שלה, להשליטם עליה ולהדריכה באופן תוכני, מן השורש, באותו מַעַש־הגאולה שהיא נטלה על עצמה.

והמדובר אינו בעיקר בעניינים כמו שבת ותפילין, טהרת-המשפחה וכשרות, או אף דיני 'חושן-משפט' – כל אלה העניינים של 'שולחן-ערוך', המוגבלים לגדרי האפשרויות של "הזמן הזה", היינו שאפשר היה לקיימם אף בשגרת-המסורת כמו שהיא, ואכן הם הם שהיוו את מסגרתה. המדובר פה בעיקר הוא ב'הלכות-מלכים' – ביעדים הפוליטיים – לרבות היעדים החברתיים והרוחניים – שאותם צריכה היתה תנועת הגאולה להגשים במיוחד, לפי עצם תפקידה (ולו, אמנם, אגב ההשתמרות הנמשכת אף של ערכי 'שולחן-ערוך' בתוכם). הבולטים ביעדים הללו הריהם אדנות ממלכתית של עם ישראל בארץ-ישראל בגבולות הביטחון והשלום של ההבטחה, מן היאור עד הפרת; קיבוץ גלויות מושלם וביטול הפזורה; משטר ממלכתי המסתמל במושג של "מלכות בית-דוד"; חידוש הסנהדרין כמוסד המשפטי העליון של המלכות; בניין בית-הבחירה כמוקד לעילוי החיים הלאומיים בקדושה; ארגון המבנה החברתי והמשטר הכלכלי בהתאם לעיקרי הרעיונות של הלְוִיָּה והיובל – וכן כולם, מן הפללות לַפְּרָטוֹת.¹

1 ליעדים המנויים כאן הקדיש שב"ד דיונים נרחבים בכתביו, באלה שנכתבו לפני חיבורו זה, ובאלה שהוא עתיד עוד לכתוב. נצביע רק על מקומות עיקריים:

רק לשם היעדים הללו ציפינו לגאולה מלכתחילה ולא התפתינו לשקוע ולעבור מן העולם במיני פתרונות זולתם; רק מכוח היעדים הללו פרצה לבסוף תנועת הגאולה, שבה נתונים אנו כיום; ובאמת, רק לשם היעדים הללו עדיין יש טעם הגיוני להמשך התנועה, רק מכוחם ולשמם עדיין יש לה חיות וסיכוי – ובלעדיהם אף לא ייתכן לה בכלל שום קיום מעיקרא, כי בלעדיהם נופלת עצם זהות הנושא "ישראל". אולם, היעדים הללו – גם אם עניינם, לפי טיבם, הוא מעבר למסורת כפי שהיתה עד עכשיו, הרי חיותם ופעולתם על-כל-פנים אינן יכולות לבוא אלא מתוך המסורת ומכוחה: שהיא שימרתם, לשם הפורקן הנחוץ לתוכנה היא עצמה. לכן, גם אם כדי להצית את זיק הפעולה הזאת צריכה היתה שגרת-המסורת להישבר, מכל-מקום חייב היה השבר להתאחות מיד, כדי שהתוכן של שגרת-המסורת יימשך ויעבור אף הוא וימלא את המצב המחודש של תנופת-הפעולה שנוצרה – שרק כך אפשר שתודעת היעדים תוסיף להשתמר ויימצא בכלל מה שיבער מן הזיק שניצת, ורק כך אפשר שאמנם תהא תכלית חיובית כלשהי לשבירה שהיתה.

אולם, איחוי השבר עד כה השתהה והלך, ומעש הגאולה – מנותק משורשיו התוכניים במסורת – מתגלגל והולך לו אמנם מנותק ועלום מיעדיו, מגשש את דרכו באופן בזבזני באפלה, או בחלל של ריקנות רוחנית, ואף מאיים הוא בכל רגע להגיע בגלגוליו להיפוך ולביטול של עצמו, אם לא יחזור בו משגיון הניתוק. במצב זה, התעוררות דיאלקטית³⁴⁰ בתנועת הגאולה, כדי להוציאה מתרבות הסנוורים ובלבול התודעה, לחזור ולהשרישה בשלמות תרבותה ההיסטורית, ולכוונה בהתאם לכך בעקביות דרכה התכליתית המודעת, אינה אלא משימה יסודית בתנועה זו, המתחייבת בה מלכתחילה, מעצם מהותה. באופן הגיוני אי-אפשר להעלות על הדעת איזו משימה מסוימת אחרת, הנדרשת לקדום לה; ואף אם נכון

• לביסוס אדנותו של העם בארץ, בגבולות ההבטחה – 'קני יסוד לשלום עם הערבים' (כרך זה); • לקיבוץ הגלויות השלם – הסעיף 'הגולה פתפוצות' ב'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), מעמוד 340; • למשטר הראוי – הסעיף 'מלכות השם', שם, מעמוד 308, ובנספח ב' לספר בעמ' 545; • לחידוש הסנהדרין – "'המשפט העברי'" ומדינת ישראל' (כרך זה), בעמ' 74 למן הפסקה הפותחת "במילים אחרות" ועד סוף החיבור, ושים לב שם להערה 19 המפנה אל הספר 'נבואה ומסורת בגאולה'; • לבניין בית הבחירה – החיבור 'על תכנון ירושלים' (כרך זה), בשלושת הפרקים הבאים: 'בית הבחירה – גולת הכותרת של התכנון ומרכז ההתפתחות לעתיד', 'שיקום בית הבחירה בפועל', ו'המשמעות התכנונית החוזרת'; • למשטר היובל – הסעיף המוכתר במילים אלה ב'גאולת ישראל במשבר המדינה', מעמוד 314.

הוא, שגם לא יעלה מצד שני על הדעת לשתק בינתיים את תנועת הגאולה, כדי להקדים דווקא את התיקון הרוחני לכל משימה אחרת, חומרית – כל זמן שניתן עוד להגשים משהו חיובי, ולו גם בתנאי הבלבול – מכל-מקום העובדה נשאר, שהרבה מאוד משימות ראשונות במעלה אמנם יוצאות בינתיים משותקות על-כל-פנים, בגין הבלבול. (כך אירע, למשל, במשך תשע-עשרה שנה לשחרור ירושלים ו"עד הירדן", ועתה שוב להתנחלות,² ועמה גם לתנופת העלייה ההמונית, לִאסטרטגיה של המשך השחרור וחיסול המצור וכו'). כמו כן, אף אותן משימות שאינן יוצאות משותקות לגמרי, יוצאות על-כל-פנים משובשות בהכרח מחוסר כיוון; ובסך-הכול – אם נבוא להעריך את מקומה של משימת התיקון הרוחני בסולם הכללי – ודאי התשובה הפשוטה היא, שאם משימה זו אינה קודמת לאחרות, הרי לפחות מקבילה היא לכולן יחד ולכל אחת מהן לחוד, כל זמן שהיא לא נתמלאה במלואה.

והנה, משימה זו של התעוררות דיאלקטית לתיקון רוחני, הריהי במילים אחרות בבחינת חיוב של "מלחמת תרבות" – ואם המשימה היא כל כך מחויבת, כפי שאמרנו, באמת יותר מקצת תמה הוא, שמושג זה מעורר אצלנו מין תערובת כזאת של פחד ומיאוס וזלזול כאחד. תמה – כי גם אם נסכים, כמובן, שכל המכלול של חיינו מתנהל בינתיים במסלול של סכנה עילאית, אשר כל זעזוע עשוי להיות בו הִרָה אסון גורלי, מכל-מקום הלוא הנחתנו היא שגם ההימנעות מן המאבק על התיקון הרוחני הדרוש היא בבחינת גֵרֶם-סכנה, העשוי להכשיר בכל רגע את השמטת הקרקע של טעם-מפעלנו מעיקרא.³

2 • את השאיפה להרחיב את גבולות המדינה "עד הירדן" – אשר בשנות החמישים דגלו בה גם 'חירות' וגם 'לאחדות העבודה' – ניתח שב"ד בספרו 'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), מאמצע עמ' 362, ובייחוד מעמוד 368 בפסקה הפותחת "ושוב" ואילך; אחר-כך הוא הסביר את שיתוקה של השאיפה הזאת, בעמוד 389 למן הפסקה הפותחת "נותרה לנו" ועד סוף הסעיף.

• בשנים שלאחר מלחמת ששת הימים – עד כתיבת החיבור – עדיין נותרה כל שדרת גב ההר ריקה מהתיישבות יהודית, למעט גוש עציון וחברון (שנוסדו בלחץ המתיישבים ולא על-פי תכנית הממשלה, אשר חסמה יוזמות התיישבות אחרות). בבקעת הירדן ובחבל עזה הוקמו אמנם עד אותה עת שישה יישובים והיאחזיות נח"ל – ועוד עשרה ברמת הגולן – אך הממשלה פעלה במשורה ולא בתנופה, ורק באזורים אשר לפי תוכניתו של יגאל אלון יהיו עתידים להישאר בדינו.

3 בשלוש הפסקאות הבאות ימשיך שב"ד וידחה את האפשרות לתרץ את התמיהה – מדוע קיימת פְּצִיבוֹר רתיעה שכזו מעצם המושג של 'מלחמת תרבות' – בכך שנתונים אנו

יתר-על-כן, הדגשנו שבלעדי התיקון הזה (וממילא, גם בלעדי המאבק לתיקון) אין שום משימה ממשית וניתנת יכולה לצאת מתוקנת מכל-מקום, ומהן – בייחוד משימות-המישרין של היעדים הגדולים – אף עשויות לצאת מודחקות, ללא שום הגשמה מתאימה לגמרי. משמע אפוא, במילים אחרות, שמן המאבק לתיקון אין לנו מפלט על-כל-פנים – והלוא בוודאי, ככל שבינתיים משתרשים הדברים ומעמיקים בצורתם המשובשת, כן יקשה לתקנם אחר-כך, ומי יודע איזו השתרשות גרועה עשויה עוד אולי להימצא לבסוף שקולה שבעתיים כנגד הסכנה המועלית היום כתירוץ לפחד מפני המאבק לתיקון?

אכן, מי יעריך את המחיר שמשלמים אנו והולכים, ועוד נצטרך לשלם בהמשך, בעד מיני השיבושים שכבר השתרשנו בהם, ושאלו הולכים ושוקעים בהם כמובנים מאליהם, כמו למשל גלגול הלאומיות הישראלית ותודעת המכורה הארץ-ישראלית בפרזיולוגיה של אזרחות "ישראלית", נוסח 'מגילת העצמאות';⁴ או שעבוד תורת-החיים הלאומית לריבונותה של "כנסת" חילונית-דמוקרטית; או העם-הארצות התהומית ברוח, שבה מתחנכים ילדינו; או הה"א המיותרת של צה"ל;⁵ או חוקי המג'לה החדשה "להחלפת המג'לה", שמשרד המשפטים והכנסת הולכים ומערימים עלינו בתמימות ובנחת,⁶ ואין איש מבין ויודע ולאיש לא אכפת; או דפוס הקריקטורה המשקית שאנו הולכים ונבנים בו – וכו'. והרי מכל אלה נצטרך עוד להיפטר – וודאי להיאבק ולהיפטר – שאם לא כן לא נהא עוד ממילא אנחנו.

במצב של סכנה מתמדת. לאחר מכן, למן הפסקה הפותחת "קיצורו של דבר", יגש שב"ד לתרץ את התמה באריכות, תוך ניתוחם של רכיבי המיאוס, הזלזול והפחד המנויים בהצגתה של התמיהה, בתחילת הפסקה הזו. (גורם המיאוס – מן הפסקה הפותחת "אך" בעמ' 390, גורם הזלזול – מן הפסקה הפותחת "ואילו" בעמ' 391, וגורם הפחד – מן הפסקה הפותחת "ובהמשך מכאן" בעמ' 392).

4 את החיבור הזה כתב שב"ד מיד לאחר שסיים את חיבורו: 'על יום העצמאות, יום הזיכרון וצומות החורבן', אשר בו נפרשה ביקורת חריפה על תכניה וניסוחיה של 'מגילת העצמאות'. ראה זאת בכרך זה עמ' 319 ואילך – ובייחוד בעמ' 328 ובהערה 33.

5 את הה"א המיותרת, יסוד ה'הגנה' שבצה"ל – תחת אשר יהא 'צבא ישראל' – ביקר וניתח שב"ד, מן הבחינה ההיסטורית והרעיונית, בסעיף הקצר על צה"ל ב'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב') עמ' 116 ואילך, וראה גם ב'חיבור 'על דוקטורים ושיבה צבאית' (כרך זה) עמ' 21 בפסקה הפותחת: "אולם".

6 ה'מג'לה' היתה מגילת-ספר החוק האזרחי העותמאני, אשר בשל חקיקת-רציפות מנדטורית נשארה תקפה בארץ בשלושים שנות שלטון בריטניה, ובשל הוראת חוק זֶהָה של מדינת ישראל שאך-זה נוסדה, 'זרמה' והתיישבה בספר החוקים הישראלי.

ועל אחת כמה וכמה, כשאת המאבק לתיקון, מעצם טיבו, אף אי־אפשר כלל להספיק לנהל אלא בעוד שהסכנה הגדולה היא עוד דווקא מהלכת־אִימים בעינה. רקע זה של איום הסכנה הוא דרישה מהותית; כי מצד אחד, כמובן, רק על רקע זה יוכל צורך־התיקון [הרוחני] להיות מושרש במציאות, כחיוב אובייקטיבי, והוא יוכל להיות מוכר ומורגש ברוח־תקיפות ובעוז, במלוא עוצמתו, באופן שהתיקון יוכל אמנם להתקבל בציבור ואף למצוא לו אחיזה ראויה בלבבות לשם התמדה מבריאה לדורות, כנדרש בייעודו מלכתחילה; ואילו מצד שני, אם התיקון לא יבוא בעוד הסכנה בעינה, הרי או שממילא נוכרע כבר בינתיים תחתיה מכל־מקום, או – אם נניח שהסכנה תתגלה כל־כך עלובה, שנוכל לעברה גם בלעדי התיקון – הרי שממילא להפך, נצא כבר כל־כך ערלים ומושמנים שלא נוכל למצוא עוד עניין וצורך במיני אידאליזם כאלה בכלל.

קיצורו של דבר הוא אס־כן, ששעת־הסכנה באמת איננה תירוץ, ואם התמה שאמרנו בכל־זאת יש לו תירוץ, הריהו בכך שכל עניין "מלחמת התרבות" נודע אצלנו עד כה רק במשמעות מסורסת ומהופכת באופן כפול ומכופל – [כלהלן]. הסיורס האחד והיסודי ביותר הוא שעד כה בכלל לא שמע אצלנו הציבור מעודו – לא רק שעניין "מלחמת התרבות" הדרושה הוא כפי שאמרנו, אלא גם לא שיעדי הגאולה המקוריים באים בכלל בחשבון כמתחרים על עיצוב יעדיו הממשיים של מפעל התקומה, או שתביעות לתיקון רוחני בטעם המסורת ותורת־ישראל יש להן

במשרד המשפטים שקדו, כבר משנות החמישים, על הכנת מסכת החוקים האזרחיים שיחליפו את המִגְ'לָה; שב"ד עצמו – במחלקת תכנון החוק – הכין מספר הצעות־חוק מקיפות במגמה זו, כפרי עבודתו העיונית־מחקרית, בהשוואה לשיטות משפט אחרות, וכמובן – תוך התבססות על עקרונות דיני ישראל המקוריים. (על חקיקה כזאת – כאשר הכנסת מחוקקת חוקים שהם דיניה של תורת ישראל בניסוח חדש – ראה את דברי שב"ד בְּחִיבּוּר "המשפט העברי" ומדינת ישראל' (כרך זה), עמ' 61 בִּפְסָקָה הפותחת "אכן", ושים לב שם להערה 11).

לאחר עמל שנים – כאשר בכסלו תשכ"ב (סוף 1961) נכנס ד"ר דב יוסף לכהונת שר המשפטים במקומו של פנחס רוזן – נגנזה עבודתו של שב"ד; הממשלה לא הגישה לכנסת את הצעות החוק שהכין, והן שימשו אותו בבניית עבודתו המשפטית הגדולה (בארבעה כרכים), שעליה שקד עד שהשלימה בראשית שנת תשל"ו.

את הסברו של שב"ד על טיב עבודתו המשפטית – ראה באיגרתו לשמואל קרמר, במדור האיגרות בכרך א' עמ' 620 ואילך. סיפור־המעשה על קטיעת עבודתו וגניזתה (בשנת תשכ"ב) – דבר שהביא לבסוף לעזיבתו את משרד המשפטים – מובא כהוספה רביעית לאותה איגרת, בעמ' 631.

בכלל משמעות או כוונות כלשהן במישור התכליות המעשיות של מפעל התקומה, מעבר לשגרתו של "הזמן הזה" גרידא, כפי שהיתה עד עכשיו.

אך סירוס זה הוא רק רקע, ואילו הגורם הישיר – בייחוד, הגורם למיאוס הנלווה למושג "מלחמת התרבות" – הריהו בטיב החזית אשר בגלל הרקע הנ"ל הודחקה אליה אותה מידת "מלחמת התרבות" המתנהלת אצלנו בכל-זאת למעשה. מקורה של חזית זו הוא באותם הימים ששגרת המסורת אמנם כבר הגיעה להיות מנופצת, אך עדיין היתה על-כל-פנים איתנה, נפוצה ומושרשת הרבה יותר מהיום. במצב זה אך טבעי היה שהישוב הנבנה יקבל בדרך-כלל פרצוף חילוני, עם-הארצי ובעל יומרה "אירופאית", אך באותה מידה גם טבעי היה שעדיין לא תעלה אצלו כלל על הדעת איזו דרך ציבורית של נישואין וגירושין, לבד מן הדרך של דת משה וישראל, וכן ששבת ומועדי ישראל יהיו עוד כל-כך מובנים מאליהם עד שבדרך-כלל יתקבל הדבר מניה-יוכה, שאין לקיים בהם תחבורה ציבורית. עוד נקודות אחדות באותו קו הדבקות בשגרה, בהיקף ציבורי, היו: קברי-ישראל, בתי-מטבחים כשרים, הזדהות יהודית על-ידי מנהג מילה ובר-מצווה (או גיור), שכייתת מאפיית לחם בפסח, קיום שבת ומועדי ישראל כימי פגרה, אף עד כדי השבתת תאטרון וקולנוע, השבתת הרדיו ביום-כיפור, השבתת שעשועים בתשעה באב, מנהג שמחה בפורים ובחנוכה – ונדמה שבזה מתמצה אמנם כל הקו כולו.

והנה, אפילו במה שנוגע במנהגים של שמחה, אשר עדיין גם היום אין נגדם פוצה פה ומצפצף, נראה לומר ששגרת הקו כבר התחילה בעצם להתמוטט – כי למעשה רק מעט מאוד נשאר עוד אצלנו מן הספונטניות העממית של שמחת פורים וחנוכה כפי שהיתה נהוגה ביישוב בתחילה, והוא הדין גם בחגיגות בר-מצווה, המתרוקנות והולכות למאורע ראוותני גרידא. ואם זהו הדין בנקודות הנעימות של שמחה – על אחת כמה וכמה ביתר הנקודות של הקו. כאן נותן את אותותיו הדור שצמח, אשר עקרון המשפחה כדת משה וישראל או השבתת תחבורה ציבורית ובתי תאטראות בשבת לא זו בלבד שאינם לו דבר מובן מאליו, אלא הם לגביו – בפירוש – גם דבר בלתי-מובן ומעיק, ומצד זה אף התחילו אפוא להופיע קולות ומעשים גוברים והולכים של התנגדות ופריקת-עול. נטייה זו מורגשת בייחוד בשתי הנקודות האמורות, אך היא מתפשטת – או לפחות מתפרצת לפעמים – גם לאחרות.

נאמני שגרת המסורת כמובן מתקוממים מצדם נגד נטיית ההתמרדות, ואף מבקשים הגנה חוקית מפני סכנתה. הדבר מתבטא במחלוקת הציבורית הפורצת אצלנו מדי פעם בפעם על "שמירת הסטטוס קוו". "הסטטוס קוו" – היינו קיום

המעמד הציבורי של אותו קו מקוטע של שגרה מסורתית שתיארנו, כפי שהשתרש מלכתחילה ועד כה בשגרת היישוב – וזה נהפך להיות קו־החזית שמשני צדיו מתגודדים "חילוניים" ו"דתיים" ונלחמים ביניהם כביכול "מלחמת תרבות".

ב"מלחמה" זו, "החילוניים" הם למעשה הצד המתפרץ ותוקף, אך ה"דתיים" – בתבעם ובהשיגם הגנה חוקית לשגרה המותקפת – נראים לכאורה ככובשים להם מדי פעם בפעם שטחים חדשים. ומה כובשים הם או רוצים הם לכבוש? מהו הדבר שעליו מכל הדברים בעולם באים הם להסתער בשם תורת־ישראל "בימים טרופים" שכאלה? הווה אומר, ענייני כוהן וגרושה או חליצת־יבֶמָה (חוק נישואין וגירושין), גידול חזיר, טלוויזיה בשבת, ניתוחי מתים וכו' – וכמובן אך טבעי הוא שבעיני ציבור "התינוקות שנשבו"⁷, הצריך לשפוט בדבר, הרי זו יכולה להיחשב רק כ"מלחמת תרבות" מאוסה.

ואילו גורם־הסירוס הישיר השני הוא בצד השני של אותו המטבע, והריהו אבי תופעת הזלזול.

מצד זה מורגשת פעולת הסיעה החילונית פְּגורם התוקף – והציבור ההדיוטי הרחב שבתווך אולי אף נוטה היה לאהוד את עמדתה של סיעה זו מן הבחינה האידיאלית. אלא שבמלחמתיות של סיעה זו למעשה מרגיש הציבור – ולו גם בלי דעת – את היעדר־האידיאה, המונח ביסודה לאמתו של דבר. הציבור מרגיש כי מלחמתיות זו אינה יונקת משום שורשים ואינה מכוונת לשום תכלית חיובית, והריהי רק ביטוי של נטיית־התפרקות; וכאשר החלוצים הצעקניים של נטיית־התפרקות הזאת מתיימרים להעלות את המרד נגד "הסטטוס־קוו הדתי" ו"כיבושי הממסד הדתי" לדרגת מלחמת־קודש, מתקבל צירוף התוצאות כלהלן:

ראשית, מבחינת התוכן, יוצאת מכאן הגדרה ש"מלחמת תרבות" אצלנו, כמשימה או כרעיון העומדים על הפרק, אמנם אך זהו עניינה: לשבור את "הסטטוס־קוו" ו"כיבושי הממסד" בקו־החזית העלוב שתיארנו לעיל – והרי זה אפוא עניין, אשר גם אם בעיני אוהדיו, מצד זה, שוב אין הוא נראה כמאוס, מכל־מקום נראה הוא דל מכדי לשמש נושא לתנופה של מלחמת־תרבות אמתית, ומה גם

7 שב"ד נוקט כאן – בשמינית של לעג – בראשו של ביטוי־הדוגמה התלמודי 'תינוק שנשבה בין הנכרים' (אשר כל עבירותיו שגגה). שתי מילותיו הראשונות של הביטוי (ובייחוד בלשון רבים), שימשו בספרות הרבנית של הדורות האחרונים ללימוד סנגוריה על הללו שחונכו כ"חילוניים", אשר מכיוון שאינם יודעים את עיקרן של מצוות ואת עצם האיסורים, הרי דינם כאנוסים ואין לתלות בהם קולר אשמה על עבירות שבידם.

"בימים טרופים אלה"; ושנית, מתוך מתח-הניגודים של יומרת מלחמת-קודש על רקע של חוסר רצינות מוסרית ועניינית, נוצר גם יחס של זלזול לכל רעיון "מלחמת התרבות" הזאת, לא רק מצד עניינו ותוכנו, אלא גם מצד פסלות העוסקים בו וגיחוכם – זלזול אשר רק נטיית האהדה הנ"ל [בראש הפסקה הקודמת] מונעתו מלהיפך ליחס של בוז, כראוי.

ובהמשך מכאן – באופן פרדוקסלי למדי – גורם-הסירוס הישיר השלישי הוא הגורם את צד יחס-הפחד.

כוונתנו לכך שהמלחמות הריקה של חלוצי הסיעה החילונית אמנם נוטה לעתים קרובות להביא את המחלוקת – על אף דלות-עניינה – לנקודת-משבר מסוכנת. לפרדוקס זה יש שתי סיבות משלימות.⁸

האחת היא, שמטרה מרכזית להסתערו "מלחמת התרבות" החילונית הריהי במערכת דיני האישות. והנה, אם ההסתערו תשיג את מטרתה בנקודה זו, והמדינה תכיר בכשרותם של חיי-אישות ישראליים שלא על-פי דיני ישראל, יקצא עד מהרה שרבים מבני העם – ולא רק בין המתבוללים בגולה, אלא גם בין עלית "הפטריויטים" בארץ – לא יהיו עוד כשרים "לבוא בקהל" מנקודת-הראות של דיני ישראל הרצופים. יתר-על-כן, אם אף-על-פי-כן הם יבואו בקהל – כפי שכמובן אי-אפשר יהיה למנוע, בהיקף מתרחב והולך – הרי שממילא יהא פירוש של דבר כי המשפחה הישראלית החדשה, ובעצם אף כל הקהל הישראלי החדש, יצאו פסולים בעצם הורתם ולידתם מנקודת-הראות של הדורות הקודמים, שבהם עוצב החזון הקובע את כל משמעות ישראל וזהותו.

במילים אחרות, פירוש של דבר הוא שיתהווה קרע מוסרי והיסטורי לא רק באיזה ערך-תרבות פלוני אלמוני, אלא בעצם הרציפות המשפחתית של העם: הדורות החדשים שוב לא יוכלו להסתמך בכנות ובכבוד על מורשת התרבות והחזון של אבותיהם, האמורה לקבוע את ייחודם בעולם, באשר כל אימת שיתיימרו לעשות כן ינקר במוחם היתוש, במודע או באי-מודע, שמה בעצם לזה ולהם, אחר שלדידם של אבותיהם אלה, על-פי מורשת זו, אסור היה להם בכלל להיוולד.

מכאן שוב משמע, שגם לא-רק הרציפות המוסרית של המשפחה הישראלית, היא לבדה האמורה להישבר בכך, כי אם כל מלט השייכות התרבותית-הלאומית – וברבד עם כך אך טבעי הוא, שחוגי העם הערים לסכנה זו לא יתמסרו

8 הסיבה הראשונה נתונה בשלוש הפסקאות הבאות, והסיבה השנייה תיפרש עד הרווח המוגדל שבעמ' 395. רוח זה יחתום את כל מהלך תשובתו של שב"ד לתמיהה שהציג בעמ' 387 בפסקה הפותחת "והנה" – ושוב וראה שם את הערה 3.

לה לחלוטין בלי תגובה. הללו – גם אם יונח שלא יתקוממו נגדה במרד ממש, מכל-מקום אי-אפשר שלא יתגוננו מפניה לפחות בסבילות. המזער הצפוי הוא שהם יתכנסו ויתגבשו בתוכם, שלא להתחתן במי שמוצאו בנישואין החיצוניים, המספיקים בעיני המדינה המתיימרת בִּשְׁם "ישראל". דבר זה, שוב, פירושו הוא שהחוגים הללו, אשר בצדק יראו את הרציפות הישראלית רק בהם, ממילא יחדלו להכיר בפְּשרות הישראלית של החוגים שכנגד, ושל המדינה המתקראת אמנם "ישראל" אך המטפחת [את] אותם חוגים מופלטים ומתמסרת להם. לדידם של החוגים הנשואים באמונתם פשוט תיהפך אפוא מדינת-ישראל למין שלטון זר, בלתי-ישראלי, לא שונה לטובה – כי אם רק לרעה – מן השלטון האנגלי או התורכי שקדמו, או אף מן השלטון הרומי; וגם אם דבר זה כשלעצמו אולי לא אכפת ללוחמי מלחמת-הקודש החילונית, ואף לאוהדיהם הקיצוניים (כמו למשל בן-גוריון, כפי שמתגלה במאמר שפרסם זה מקרוב),⁹ הרי את העם בדרך-כלל

9 אשתף כאן את הקורא בחידה-ופתרונה: בן גוריון אמנם התבטא לא אחת בסוגיית הנישואין האזרחיים – ודעותיו היו ידועות, אפוא – אך לא מצאנו מאמר שלו בסוגיה זו שפורסם סמוך למועד כתיבת החיבור דנן (ובעצם, לא מצאנו פרסום כזה בכלל).

פתרון החידה נתון בדף כתב ידו של שב"ד, אשר ערך את המשפט הזה מחדש, במועד מאוחר. תחילה הוא כתב: "וגם אם דבר זה כשלעצמו אולי לא אכפת ללוחמי מלחמת-הקודש החילונית, כבן גוריון למשל, הרי את העם בדרך-כלל זה מפחיד, ובייחוד כשהאנשים וכו'". אחר כך – במחיקה ובהוספה בשולי הדף – ניתן המשפט שלפנינו, תוך הוספת ההתייחסות למאמרו של בן גוריון.

עתה כבר ניתן אפוא לשער מתי נעשה הדבר: בתחילת שנת תשל"ד (סמוך למותו של בן-גוריון), פורסם מאמר שלו על העם היהודי והתנ"ך, שהוא שכתוב שיחתו בחוג ללימוד תנ"ך, בחסות החברה לחקר המקרא בישראל. בין דבריו הכלליים נמשך האיש גם לספר על עצמו, וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמֶר:

"אין זה חטא להיות אדוק, אבל אין חובה להיות אדוק. גם אני לקחתי אשה לא על-ידי הרבנים, בלי חופה וקידושין; ובני לקח גויה, אבל היא התגיירה. הלכתי לרבנים וביקשתי שיגיירו אותה, אבל הם אמרו שהיא צריכה לשבת בלונדון שנה שלמה כדי ללמוד את החוקים. ... נודע לי שיש שם רב רפורמי. אמרתי לו: אתה תגייר אותה. הוא אמר שרוצה לשוחח אתה. שמחתי. אינני יודע מה עשה, אבל הוא גייר אותה. הם התחתנו. באתי לחתונה שלהם. לפני שנה עמדה בתה של כלתי להתחתן, אך הרבנים אמרו שהיא בת של גויה, וכי על-פי הדין אינה יהודיה. הם לא רצו לחתן אותה. לאושרי, נמצא רב אחד, הרב הראשי של הצבא, שהוא אדוק לא פחות מן הרבנים האחרים אבל הוא יהודי טוב יותר, וסידר את החתונה על-פי הדת והדין. יש בארץ כל מיני דברים כאלה". (ראה: 'הגות במקרא', הוצאת עם עובד והחברה לחקר המקרא בישראל, כרך א', תשל"ד, עמ' 84-85).

מפחיד הדבר, ובייחוד כשהאנשים לוקחים בחשבון את המשמעות המדינית המעשית של ההתפתחות המתוארת, בשעת הסכנה שבה אנו עומדים. ואילו הסיבה השנייה [הגורמת לפחד פציבור] היא שהצלחת "מלחמת התרבות" החילונית, גם בכל נקודה אחרת שתהא כרוכה בנקיטת עמדה רשמית נגד דין התורה, עשויה לגרור סכנה דומה של פילוג לאומי.

כי אכן, החיים הלאומיים שלנו, כבר הם שטופים גם היום בהכרעות מעשיות ורשמיות נגד דין התורה, ואף בנקודות חמורות לאין ערוך יותר מאלו השנויות במחלוקת בחזית "הסטטוס קוו" שאמרנו. כך, למשל, בתכנית הלימודים בבית הספר הממלכתי (ובמידה רבה אף ב"ממלכתי-דתי"), המקריחה את הנפש מן התורה מעיקרא; כך בכל מיני חילולי החג והמועד שהשתרשו בבחינת מותרים וכשרים – ואף כאופייניים לאורח-החיים "הישראלי" – דווקא על-פי "הסטטוס-קוו"; כך על-פי דין ריבונותה של הכנסת החילונית-דמוקרטית וכל מערכת המשפט הנהוגה במדינה; כך בהפקרת הר-הבית והנכונות הרשמית (הפנה) להפקיר ולהמיר את הארץ המובטחת – זו תכלית התורה – בנזיד הסיכוי של "שלום"; וכך אף בכל עצם 'מגילת העצמאות' הבן-גוריונית, המונחת מן הבחינה הרשמית ביסוד המדינה.¹⁰ ואכן, עניינו הרואות כי כל אלה שוטפים את חיינו, ואף-על-פי-כן, לא זו בלבד שלא נוצר בגינם שום פילוג לאומי, כי אם אדרבה – עדיין הולכים אנו עמם מאוחדים מחיל אל חיל, ודווקא בפיוון שהתורה מצווה.

אולם, התירון לתופעה זו הוא, שכל השיבושים הללו לא השתלטו באופן רשמי מתוך ניגוד מכיוון לתורה, כי אם מבלי משים. העם התנוון לו, כפי שהתנוון, בניגוד לתורה של חייו; אלא שמתוך הניוון הזה הוא התנער פתאום לתקומה, וכך נמצא כי תהליך התקומה עדיין שרוי כולו, באופן טבעי, בעטיפת ערכי הניוון. לעומת זאת, ב"מלחמת התרבות" החילונית שוב אין מדובר פשוט על שגרה של ערכי-ניוון, הנמשכת ופועלת מאליה, אלא מדובר על השלטה מכוונת של ערכי-ניוון נוספים, מתוך הכרעה רשמית מפורשת נגד דין התורה, לאמור שאין הוא מחייב מבחינה לאומית. ויתר-על-כן: לא רק שדין פלוני אלמוני שבתורה אינו מחייב באשר הוא, אלא שאין הוא מחייב עקרונית, באשר דיני תורת ישראל בכלל אינם מחייבים את מדינת ישראל – ואף לא עוד את עם "ישראל", שאינו מכאן ואילך אלא קיבוץ האזרחים של מדינת ישראל זו, ותו לא.

10 בעניינה של 'מגילת העצמאות' – שוב וראה את הערה 4 לעיל בעמ' 388.

קבלת תפיסה זו על-ידי מדינת-ישראל, באופן רשמי מודע ומכוון, פירושה הוא ממילא שהמדינה תכריז על עצמה שאכן מנותקת היא במהותה ובשאיפותיה ממקורות החזון והחייב שמכוחו ולשמו היא צמחה. במילים אחרות משמע, שמדינה זו מסתלקת מלמלא את הייעוד שלשמו לחמו עליה והקימוה: אין היא בבחינת הגשמה של גאולת ישראל הנכספת, ואף איננה מתכוונת לשמשה לעתיד; ובאשר מהווה היא ישות ממלכתית בארץ-ישראל שאינה לצורך הגאולה, ממילא מתיימרת היא אפוא לבוא במקום הגאולה ולשוללה מעיקרא – והריהי אפוא באמת רק כאחד השלטונות הזרים, אשר איש-ישראל הגון אינו רשאי להיות נאמן לה, כי אם רק חייב הוא ללחום בה, כדי לשחרר מתחת ידה את הארץ, לגאולת-אמת של עם ישראל האמתי.

ו"מלחמת תרבות" העשויה להוביל לתוצאות שכאלו, הרי גם אם יסודה הוא מצחיק, וסופה מובטח לה לְהִכָּל, מכל-מקום, בינתיים, באמת היא לא רק מסוכנת כי אם נוראה, והפחד והסלידה מפניה – עם כל הזלזול והבוז כלפיה – כולם מוצדקים.

אולם, כאמור, כל הפנים הללו שבהם נחזה אצלנו רעיון "מלחמת התרבות" אינם אלא פרי סילופו וסירוסו של הרעיון, במנותק לחלוטין מעניינו האמתי ובלי שום רקע של קשר לעניין האמתי הזה אף אי-פעם בעבר.

"מלחמת התרבות" במובן המקובל אצלנו, עניינה הוא פרטים מסוימים של "סטטוס קוו", שעל-כל-פנים אין להם שום יחס ישיר לבעיות הגורליות האובייקטיביות הקובעות כיום את מסגרת חיינו: אלה הם פרטים של שגרת הוויה יום-יומית, שעניינם קיים כיום, כשם שהיה קיים גם בעבר, ושם אקטואליים בתנאי התקומה בארץ, כשם שיכולים הם להיות אקטואליים גם בתנאי התמדת הפזורה הישראלית בגולה. לעומת זאת, מלחמת התרבות שהיא באמת נחוצה לנו, עניינה הוא בראש וראשונה בעיצוב היעדים של מפעל התקומה ובעיצוב מתאים של פתרון הבעיות המתעוררות בקשר להגשמת מפעל התקומה על-פי עצם מהותו המיוחדת. בהתאם לכך, אין היא משהו צדדי או שולי, או עניין של מותרות – כפי ש"מלחמת התרבות" במובנה המקובל עד כה היא באמת רק עניין של מותרות ליוזמיה החילוניים – אלא הריהי עניין המתייחס לנקודת-המוקד ולמסגרת העקרונית של עצם בעיית הווייתו או חדלונו של כל המפעל שבו אנו עוסקים.

ובהתאם לכך, גם-כן, אין היא עניין שבין "דתיים" ו"חילוניים", כ"מלחמת התרבות" במובן המקובל וכפי שיכול היה להיות גם בלי שום קשר למפעל

התקומה. אכן, אף-על-פי שמלחמת-התרבות הנכונה, שאליה מכוונים דברינו, אמורה להחזיר למפעל התקומה את הביסוס הרעיוני והתרבותי-הכללי בתורת ישראל המסורה, הרי הצד-היריב, אשר נגדו צריכה היא להיות מכוונת, אינו רק הציבור "החילוני" – ונושאייה אינם יכולים להיות סתם אנשי הציבור "הדתי" כמות שהוא, בשגרתו – אלא כל המערך המתחייב כאן הוא אחר לגמרי. הצד היריב למלחמת התרבות הדרושה לנו הריהו בשגרת הציבור "החילוני" ובשגרת הציבור "הדתי" כאחד, ונושאייה יכולים להיות רק חלוצים רוחניים אנשי-מעש, המובילים את העם לשלמות מושרשת לחלוטין, אך גם לא פחות מכן חדשה.

בהמשך מכאן, שוב, נקודה חשובה לציון היא, שמלחמת התרבות הדרושה – בהבדל מזו שבמובן המקובל – גם אם תהא לה כמובן משמעות ברורה מאוד לגבי כל הבעיות של חיינו, לרבות אלו השנויות כיום בחזית "הסטטוס קוו", הרי על-כל-פנים היא לא תבוא להתערב בחזית זו במישרין, ובכלל לא תעמיד עצמה על שום תביעות ספציפיות להסדר החיים במדינה כמות שהיא, בעניין פלוני-אלמוני כלשהו. מטרתה תהייה כוללות: ארגון מחודש של המדינה בכללה להגשמת התכליות המדיניות, החברתיות והרוחניות של גאולת ישראל השלמה – ולשם כך: הדרכה חינוכית ומדינית של העם בכללו, לרצות ארגון מחודש זה, לבצעו ולקבלו, ולחיות על-פיו למעשה בשלמות, מדעת ומרצון.

משמע אפוא במילים אחרות, שגם אם מדובר פה ב"מלחמה" – ובכן, בנכונות למאבק מכל המינים עם מתנגדים – וגם אם תוך כדי החתירה לשלמות-גאולה מרצון, לא מן הנמנע הוא שלעמים, או בשלבים מסוימים, ייאלץ המאבק להסתבך גם באמצעים שיֵאָאו למתנגדיו ככפייה – כדרכו של חינוך מעולם – הרי על-כל-פנים אין מדובר פה בהכרעות ניגודיות ישירות, בתוך המדינה שרויית-הסכנה, כדרך "מלחמת התרבות" במובן המקובל, אלא המדובר הוא במגמה לכיבוש אחדותי של המדינה, תוך ביטול ניגודיה, ודווקא על יסוד הדברים המהווים אמנם את העיקרון והטעם החבוי לעצם תקומתה וקיומה, ולזימונם המאוחד של כל פלגיה השונים בתוכה. בתוספת דיוק: גם אם המגמה היא אף כאן, בסופו של דבר, להכרעה, הרי קודם-כול – וכל זמן שהניגודים הם עדיין באופן מכריע בעינם – המגמה של מלחמת התרבות הדרושה לנו היא לא להכרעה ישירה, העשויה להרגיז ניגודים, כי אם רק להסברה וחינוך והשפעה מדריכה-מקדמת, העשויה לא רק להרגיז, כי אם אף יותר – להרגיע. ועובדה זו, שוב יש לה השלכה חשובה על מה שיצאתי להסביר בעיקר בחיבור הלזה.

אמרתי לעיל כי הסכנה שבה אנו חיים איננה תירוץ למניעת מלחמת התרבות אשר לה אנו זקוקים באמת – ו"כדי להוציא מלב הצדוקים" הנחתי שם אפשרות מסקנה שכך הוא גם אם מלחמת התרבות עשויה עוד להוסיף סכנה, מצדה.¹¹ אולם, כאן מתברר כי מלחמת התרבות מן הסוג הדרוש, אף אין בה למעשה שום סכנה מיוחדת. אדרבה: מסתבר כי אף את סכנות "מלחמת התרבות" המסולפת דהאידינא עשויה היא לרכך או לבטל, על-ידי השפעה להעברתה מפסי הסילוף המדרדר, שעליהם היא מתנהלת בשנאת-חינם, והבלעתה במאבק התכליתי, שלא יהא מכוון עוד נגד התורה, אלא יצא מטעמה ולשמה, שלא יינשא עוד על-ידי כוחות-התפרקות, כי אם על-ידי שליחות של אחריות לשלמות – ולכן, ממילא, אמנם גם לא יהא בו כדי לפלג את האומה כי אם רק לשמש את איחודה, ואכן, כתנאי הכרחי.

שבט - אדר-ב' תש"ל

[החיבור נדפס יחד עם הספר 'נבואה ומסורת בגאולה'
אשר פורסם בתשל"ט, בשלושים לפטירתו של שב"ד].

11 ראה זאת בעמ' 387 בפסקה הפותחת "והנה" – ודחייתו של 'תירוץ' הסכנה נמשכת שם בשלוש הפסקאות הבאות.

